

Upprop kulturarv

- till försvar för våra kulturmiljöer

Trots miljömål och stark lagstiftning är skyddet i praktiken svagt för kulturvärden. Tio organisationer har nu startat *Upprop kulturarv* med syftet att få till stånd ett ändrat synsätt. Våra kulturmiljöer är en ändlig resurs som är nödvändig att ta tillvara i en hållbar samhällsutveckling, skriver *Kristina Berglund*.

Medborgarna protesterar alltmer mot att kulturarvet inte beaktas vid förändringar i våra bebyggelsemiljöer. Vid det senaste valet visade det sig på många håll i landet att partier på lokal nivå som inte värnar om kulturarvet straffas genom väljarflykt. Sedan vi tio organisationer i januari öppnade vår hemsida har i skrivande stund nära 2 500 personer undertecknat uppropet och ytterligare sexton organisationer över hela landet har meddelat sitt stöd. Men varför behövs ett upprop?

Stadsbilder och stadskärnor förvanskas

I stället för att utgå från platsens förutsättningar maximeras nyexploateringar alltmer vilket leder till kraftiga skalförskjutningar och förvanskningar med förödande effekt för stadsmiljön. Skyskrapor, höga hus på fel plats och utstickande ny- och påbyggnader förstör successivt den klassiska europeiska stadsbil-

Tors torn i Stockholm medför en kraftig skalförskjutning i förhållande till det småskaliga Rödabergsområdet.

den med dess kyrktorn och märkesbyggnader som reser sig över en i övrigt i huvudsak samlad siluett.

Eftersom stadskärnor med höga kulturvärden är attraktiva både för boende och företag, har de blivit heta miljöer för byggföretagens intresse att göra investeringar. Med ökande antal illa anpassade ingrepp förvanskas och försvinner emellertid successivt de kulturvärden som gjorde stadskärnorna attraktiva.

Trädgårdsstaden - ett eldorado för byggföretagen

Trädgårdsstäder med måttlig skala, väl sammanhållna gaturum och gröna värden – enligt forskning en av våra mest uppskattade stadstyper – hotas av utplåning. I område efter område genomförs storskaliga projekt efter byggföretagens uppköp av fastigheter. Projekten genomförs ofta med stöd av äldre,

Kulturhuset i Umeå stadskärna är ett av flera storskaliga nybyggen i den tidigare enhetligt låga bebyggelsen.

FOTO: KRISTINA BERGLUND

RIVNING. Marstrand's turisthotell från 1800-talet, en av få återstående byggnader från badortsepoken, har fått förfalla och är nu rivet.

BRISTANDE HÄNSYN. Stockholms stadshus, kanske Sveriges viktigaste symbolbyggnad, har fått konkurrens i stadsbilden.

UTFÖRSÄLJNING. Musikiska akademien i Stockholm, som idag erbjuder konserter och andra arrangemang, avses försälas och blir därmed troligen inte längre tillgänglig för allmänheten.

ANPASSNING. Ett fint exempel är bostadshuset Katscha i Norrköping som har anpassats i skala till och utformats i dialog med den omgivande industrimiljön.

Upprop kulturarv

Värna kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer

Den snabba tillväxten i många städer och samhällen hotar vårt kulturarv. Medborgarna protesterar alltmer i plan- och byggprocesser mot rivning och förvanskning i bebyggelsemiljöer och ingrepp i parker och grönska.

Det är dags att förändra plan- och byggprocesserna för att kunna leva upp till det arkitekturpolitiska målet att ta tillvara och utveckla kulturhistoriska värden samt till det nationella miljö kvalitetsmålet *God bebyggd miljö* där det anges att »det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas.«

• Följ lagstiftningen till skydd för kulturarvet

Våra kulturmiljöer tas inte till vara i kommunernas ärendehantering, ofta en följd av att det saknas kunskapsunderlag, kompetens och långsiktig helhetssyn. Beslut som medger rivning eller förvanskning upphävs allt oftare vid domstolsprövning då de befins lagstridiga.

• Stoppa rivningar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader

I våra städer och landsbygd rivs kulturhistoriskt värdefulla byggnader, även byggnader av byggnadsminnesklass, som utgör viktiga historiska inslag i sina stads- och landskapsmiljöer.

• Hindra förvanskningen av kulturhistoriskt värdefulla miljöer

Målet att få till stånd en hög täthet i tillväxtorter går ut över kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse- och parkmiljöer, träd och grönska genom kraftigt skalförskjutning, okänsliga på- och tillbyggnader samt brist på hänsyn till platsens historiska karaktärsdrag.

• Tillför resurser till kulturarvet för bevarande och tillgänglighet

I vårt statligt ägda kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsearv ingår allt från slott till enkla nyttobyggnader. Detta arv säljs ut och blir ofta inte längre tillgängligt för allmänheten. Det saknas

också i de flesta fall garantier för att kulturarvet bevaras. Samtidigt gör många privata fastighetsägare stora insatser för sina kulturhistoriska miljöer, men är i behov av stöd och resurser för att kunna bevara kulturvärdena och hålla öppet för allmänheten.

• Värna kulturarvet i plan- och byggprocesser

En förutsättning för att kunna värna kulturarvet är att kommunerna uppfyller sitt lagstadgade ansvar för en långsiktig utveckling utifrån en helhetssyn. Vår tids avtryck måste komplettera befintliga miljöer med respekt för kulturhistoriska, historiska och arkitektoniska värden och anpassas till platsens förutsättningar så att det gamla och det nya samspelar väl.

Våra kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer är en ändlig resurs som det är vår skyldighet att värna för framtida generationer!

Birkaområdet, en idyllisk trädgårdsstad i Nacka, hotas av att i stort sett uttraderas genom planerna på att bygga 1200 bostäder i området.

I Stureby i Stockholms kommun rivs villor och ersätts av flerbostadshus.

»Grönytor ses som presumtiva exploateringsytor.«

enkla detaljplaner där bestämmelserna vrids och vänds på ett aldrig avsett sätt eller med stora avvikelser från planerna. Grannfejder utbryter mellan de som vill sälja till höga priser och de som vill bo kvar i en bevarad miljö. Förändringshotet leder till att många som tänkt bo kvar inte ser någon annan möjlighet än att sälja sina fastigheter.

Byggnadsminnesklassade byggnader rivs

För många kulturhistoriskt värdefulla byggnader i städer, orter och på landsbygden har byggnadsminnesförklaring prövats och tillstyrkts av länsstyrelserna men ej genomförts, vanligen eftersom fastighetsägaren inte varit intresserad. Trots dessa expertbedömningar rivs husen ändå.

Behovet av grönområden åsidosätts

Sverige har varit känt för sin goda planering på grundval av beprövad kunskap när det

Lindberga prästgård var en av Hallands bäst bevarade prästgårdar, klassad motsvarande byggnadsminne. Församlingen har nu rivit byggnaden för att få ut maximal nyexploatering. Eftersom gården låg utanför detaljplan krävdes inte ens rivningslov.

träd har också stor betydelse för att reglera temperaturväxlingar, ta hand om partiklar och infiltrera dagvatten.

Denna aspekt kommer tyvärr ofta bort i dagens högexploaterade byggprojekt. Grönytor ses som presumtiva exploateringsytor. I nya bostadsområden utgör grönytor ett minimum och befintliga parker blir ofta snabbt nedslitna som skolgårdar.

Byggande utan helhetsperspektiv

Exemplen visar att helhetsperspektiv saknas på bebyggelseutvecklingen och det byggda kulturarvet. Projekten initieras ett och ett utan tanke på hur den framtida helheten blir trots att kommunerna har ett lagstadgat ansvar för att planera för denna helhet. Där det finns utpekade kulturvärden negligeras de ofta och kommunerna agerar i strid med expertutlåtanden. Detta framgår också av många utredningar.

gäller tillgång till park- och grönytor. Utredningar visar vilken betydelse närbelägna grönytor har för stadsmiljöns attraktivitet och för folkhälsan. Park- och grönytor och

Tullinge trädgårdsstad är utformad med de typiska dragen för den traditionella trädgårdsstaden - blandning av småhus och flerbostadshus, vackra rum mellan hus och grönska. Arkitekt Kjell Forshed.

Den nya byggnaden för Arkitekturskolan på KTH i Stockholm har en djärv framtoning men är väl anpassad till omgivningen i skala och färg. Arkitekt Tham & Widegård.

Sankt Eriksområdet i Stockholm är inspirerat av 20-talsklassicismen och utgör ett väl genomfört komplement till den klassiska stenstaden. Detaljplan Alesander Wolodarsky.

Järla Sjö i Nacka är en ny småstad utformad med den traditionella småstadens karaktäristiska drag - behaglig, mänsklig skala, variation och grönska. Arkitekt Småstaden.

»Analysen av Gula listan visar att räddningar av rivningshotade byggnader ofta är ett resultat av engagerade ideella föreningar och medborgare.«

Utredningar som bekräftar

Utredningar av Riksantikvarieämbetet visar att två av tre kommuner saknar de förutsättningar som de behöver för att ta hänsyn till kulturvärdena, att det finns stora brister i hur kulturvärden uppmärksammas och hanteras vid ändring av byggnader samt att riksintressen ses som ett hinder i stället för som en resurs som stärker och berikar stadsutvecklingen.

Svenska byggnadsvårdsföreningen, Samfundet S:t Erik och Urban City Research tog 2018 fram rapporten *Hur kunde det bli så här?* där beslutsprocessen för tre aktuella och omdiskuterade projekt i Stockholm analyserades på underlag av beslutsprotokoll, tjänsteskrivelser, artiklar m.m. I rapporten visas att tidiga, styrande överenskommelser läste inriktningen av projekten vilket ledde till att planeringskunskap, miljömål och kulturhistoriska värden inte respekterades i de lagstadgade demokratiska beslutsprocesserna.

En analys av Byggnadsvårdsföreningens *Gula listan* visar att ett 70-tal rivningar (av 300 hotade objekt på listan) skett av byggnader som nästan samtliga var utpekade som kulturhistoriskt värdefulla i bevarandeprogram eller i inventeringar eller till och med genom skyddsbestämmelser i detaljplan. Rivningarna skedde i strid med expertutlåtanden, eller i några fall utan att utlåtande överhuvudtaget inhämtades. Förutom att kulturvärden raseras är denna rivningsvåg förkastlig sedd ur ett miljöperspektiv. Analy-

ORGANISATIONER BAKOM UPPROPET

Bebyggelsehistoriska föreningen i Stockholm
Europa Nostra - Sverige
Kommittén för Gustavianska Parken
Kulturmiljöfrämjandet
Samfundet S:t Erik
Svenska byggnadsvårdsföreningen
Svenska Industriminnesföreningen
Sveriges Hembygdsförbund
Sveriges Jordägareförbund
Urban City Research

Stödjande organisationer

Arkitekturupproret
Ateljéföreningen Glasbruksgatan
Centrum för Byggnadskultur i västra Sverige
Förbundet för Ekoparken (Stockholm)
Föreningen Bevara Norrberget i Vaxholm
Föreningen Byggnadskultur i Umeå
Föreningen FASAD (Göteborg)
Föreningen Sockenkyrkonätverket
Föreningen Södermalmsparkernas Vänner
Föreningen Vårda Uppsala
Hantverkarna Stockholm
Knivsta Hembygds-gille
Stadsmiljögruppen Östersund
Södermanlands Hembygdsförbund
Vaxholms Vänner
Östergötlands Hembygdsförbund

sen visar också att räddningar av rivningshotade byggnader ofta är ett resultat av engagerade ideella föreningar och medborgare. Statistik från Mark- och miljööverdomstolen visar att antalet överklagade plan- och byggärenden där besluten upphävs har ökat kraftigt under senare år. Det är anmärkningsvärt att det är medborgare och ideella föreningar som genom stora insatser ser till att gällande lagar följs!

Så här kan PBL användas bättre!

Det är inte ovanligt att detaljplaner upprättas utan annat planstöd än kommunens översiktsplan som numera vanligen består av tjocka handlingar med många vackra ord, men som brister när det gäller tydliga riktlinjer. Detta innebär att viktiga avvägningar mellan exploatering och bevarande kommer in alldeles för sent i processerna.

Enligt lagen finns det dock möjlighet att för delområden eller stadsdelar upprätta områdesplaner (fördjupning av översiktsplan) med översiktliga riktlinjer som visar vilka områden som kan bebyggas och vilka som bör sparas som parker och grönområden, karaktär på bebyggelsen, tillvaratagande av kulturhistoriska värden och miljöer etc. Lagen möjliggör också att en områdesplan i vissa avseenden kan göras juridiskt bindande genom områdesbestämmelser.

Fördelarna med ett sådant arbetssätt är många. Alla aktörer vet vad som i huvudsak gäller och risken för förgävsplanering minskar. En fördel är också att områdesplanering

VAD HÄNDER NU?

Det fortsatta arbetet inom ramen för uppbyggnaden bör främst bedrivas som fördjupningar i olika frågeställningar. Avgörande för att detta ska lyckas är att många inom organisationerna är beredda att vilja göra ideella insatser för att vidareutveckla och stärka uppbyggnaden.

Upprop Kulturarv spänner över ett brett fält. Fördjupningar i projektet bör främst ske inom följande frågeställningar:

- **Synsätt** – att på alla nivåer i samhället ändra attityden till kulturarvet från hinder till resurs
- **Kompetens** – att öka kompetensen hos alla aktörer i plan- och byggprocesser
- **Regelverk** – att i stället för att negligera kulturmiljöintressen följa den tydliga lagstiftningen
- **Förvaltning** – att skapa garantier för bevarande och tillgänglighet vad gäller kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer

Skriv under!

På hemsidan www.uppropkulturav.se, fliken »namninsamling« kan du skriva under uppbyggnaden. Här finns också länkar till det filmade seminarier som hölls den 9 mars.

»Detaljplaneprocessen bör kunna ske mycket smidigare än idag, om viktiga avvägningar mellan exploatering och bevarande redan är klarlagda på en högre plannivå.«

kan leda till ökad konkurrens, eftersom mindre byggbolag kan våga ge sig in i leken utan risk för att projektet stoppas. Den demokratiska processen med medborgarna blir meningsfull eftersom goda synpunkter kan tillgodoses före i princip bindande löften eller överenskommelser om exploatering.

Den efterföljande detaljplaneprocessen bör kunna ske mycket smidigare än idag, eftersom viktiga avvägningar mellan exploatering och bevarande redan är klarlagda i en demokratisk process på en högre plannivå. Detaljplaneringen blir då i första hand bygglovsförberedande – kanske den till och med (efter lagändring) i vissa fall skulle kunna utgå och ersättas av bygglov direkt?

Hög tid att se kulturarvet som en resurs

Många äldre bebyggelseområden har stått sig väl över åren och hör idag till våra mest uppskattade miljöer vilket inte minst bostadspriserna visar. Glädjande nog finns det också många nya goda exempel där aktörerna förstått att tillgodose kulturintressena (se exempel på föregående uppslag). I dessa miljöer finns mycket kunskap att hämta om mänsklig skala, välplanerade stadsrum, variation inom ramen för samlande arkitektoniska tema och grönska i form av parker, förgårdar och alléer. Låt exempel som dessa bli förebilder och lär av processerna som ledde till de goda resultaten!

Tidens uppfattning om hur utvecklingen bör ske kan förlama tanken. Man måste därför alltid fråga sig – på vilket sätt tänker vi fel idag? Det är dags att ta medborgarnas kritik på allvar och inse att värnandet av kulturhis-

toriskt värdefulla byggnader och miljöer är en del av det hållbara samhället. Det handlar om medborgarnas livsmiljöer nu och för framtiden.

Välbesökt seminarium

Den 9 mars arrangerade de tio organisationerna ett seminarium om uppbyggnaden. Efter inledande föredrag avslutades seminariet med en livlig diskussion med många kloka inlägg. Vi bör ta fasta på inläggen under seminariet som uppmanade oss som värnar kulturarvet att vara aktiva i debatten, använda ett begripligt språk (inte så artiga, mera besvärliga), utmana de förtroendevalda, uppträda gemensamt och tala med en röst. *Upprop Kulturarv bör bli ett etablerat begrepp.* ■

Kristina Berglund, adjungerad styrelseledamot i Svenska byggnadsvärdsföreningen kristina.berglund.ark@gmail.com

Under senare delen av 1800-talet var det aktuellt att riva Gamla Stan – idag kanske Stockholms viktigaste turistattraktion.

FÄRGBORTTAGNING

• Snabbt • Enkelt • Säkert

HELT
OSLAGBAR
METOD

www.speedheater.se

speedheater® System
Removes paint – with care

GYLLENHAKS
BYGGNADSVÄRD

Kvalitetsvaror
för hus
och människor

MÅNDAG-FREDAG 16-18 • LÖRDAG 10-14

Stor webbutik på www.gyllenhaks.se
Fysisk butik två mil från Mariestad
Bellefors Tibergs skola • 549 93 Moholm
0703 017 911

BYGD OCH NATUR

Är du intresserad av kulturarv, hembygd, lokal påverkan och vad som händer i hembygdsrörelsen? För 250 kr per år får du fyra nummer av tidningen Bygd och natur med aktuella reportage, krönikor och intervjuer, direkt i din brevlåda!

www.hembygd.se/prenumerat

